

Kiberdemokracija. Internet i javna sfera

Mark Poster

Ja sam reklama za jednu verziju sebe
– David Byrne

Što je u igri

Rasprava o političkom utjecaju interneta usredotočila se na brojne probleme: pitanje pristupa, tehnološkog determinizma, šifriranja, komodifikacije, intelektualnog vlasništva, javne sfere, decentralizacije, anarhije, roda i etniciteta. Iako se nekima od tih problema može pristupiti s više stajališta, samo će se s pojedinima moći ocijeniti puni opseg onoga što je na kulturalnoj razini oblikovanja identiteta u igri kod novih komunikacijskih tehnologija. Ako se pitanja postave, na primjer, u okviru odnosa prema prevladavajućim političkim strukturama, snagama i ideologijama, iz područja rasprave izbacit će se pitanje konstrukcije subjekta ili identiteta. Neka od takvih, naizgled nasušnih, ali zapravo ograničavajućih pitanja, jesu pitanja šifriranja i komodifikacije. Kad je riječ o šifriranju, vlada Sjedinjenih Američkih Država pokušava osigurati granice od napada "terorista" koji bi joj mogli zaprijetiti uz pomoć interneta. No, od takozvanih terorista veću opasnost za stanovništvo predstavlja, i uvijek je predstavljao, sam državni aparat. Ako se budućnost demokracije na internetu gleda iz prizme šifriranja, onda problem završava na sigurnosti postojeće državne vlasti: pritom se sigurnost države-nacije shvaća kao istinska sigurnost za svakoga, što je krajnje sumnjiva pretpostavka.¹ Pitanje potencijala novih oblika društvenog prostora, kojim bi se na nov način osnažio pojedinac, unaprijed se zatvara u korist očuvanja postojećih odnosa snaga kakvi su utjelovljeni u državi.

Problem je komodifikacije također preuzak te često ograničava raspravu o politici interneta na pitanje koja će korporacija postići koliki dobitak iz koje konfiguracije interneta. Hoće li telefonske ili kablovske kompanije, ili neki njihov amalgam, uspjeti osvojiti odgovarajuća tržišta i ostvariti zarade tako da širokoj publici ponude informacije o voznom redu vlakova, petsto televizijskih kanala, filmove po izboru, i tako dalje? Iz te perspektive proizlaze sljedeća pitanja: Hoće li se internet koristiti kao sredstvo za plasiranje zabavnih proizvoda, poput kakva divovskog tematskog parka? Ili će se rabiti za prodaju robe i funkcionirati kao elektronički dućan ili trgovački centar? Ta pitanja podjednako zaokupljaju korporacijske menadžere diljem zemlje i njihove marksističke kritičare, iako se i ovdje, kao i kod problema šifriranja, internet shvaća kao produžetak ili nadomjestak postojećih institucija.

Iako nema sumnje da se internet uklapa u postojeće društvene funkcije te ih širi na nov način, prevodeći, primjerice, čin kupovine u elektronički oblik, najvidljiviji dugoročni politički učinci interneta jesu načini na koje on utemeljuje nove društvene funkcije, teško spojive s funkcijama karakteristično modernih organizacija. Problem je što se te nove funkcije mogu shvatiti samo ako se prihvati okvir koji unaprijed ne ograničava raspravu na moderne obrasce interpretacije. Na primjer, ako politiku shvatimo kao ograničenje ili proširenje postojeće izvršne, zakonodavne i sudbene grane vlasti, nećemo moći ni

načeti pitanje novih tipova participacije u vlasti. Pitati o odnosu interneta i demokracije, dakle, znači naše postojeće teorijske pristupe tim problemima dovesti u pitanje, ili riskirati da se oni dovedu u pitanje.

Ako ogradimo političke teorije koje, ocjenjujući "postmoderne" mogućnosti što ih sugerira internet, govore o modernim institucijama vlasti, odmah se pojavljuju dvije teškoće: 1. ne postoji adekvatna "postmoderna" teorija politike i 2. pitanje demokracije, dominantne političke norme i ideala, i samo je "moderna" kategorija povezana s projektom prosvjetiteljstva. U nastavku ću raspraviti te probleme.

Teoretičari kao što su Philippe Lacoue Labarthe (1990) i Jean-Luc Nancy (1991) nedavno su upozorili na ograničenja spektra ideologija "lijevo/desno" kad je riječ o suvremenim političkim pitanjima. Moderni ideološki spektar, koji potječe od rasporeda sjedenja zakonodavaca u doba Francuske revolucije 1789, ispisuje veliku pripovijest oslobođenja koja sadrži nekoliko problematičnih aspekata. Za nas je od njih najvažniji da ta prosvjetiteljska pripovijest proces oslobođenja postavlja u središte povijesti, koja kao svoju osnovu zahtijeva pred-društveni, utemeljujući, pojedinačni identitet. Pojedinac se postavlja izvan i prije povijesti, a tek se kasnije našao zatočen u lancima koji su mu nametnuti izvana. Politika je iz te moderne perspektive, dakle, mukotrпно izbavljenje autonomnog aktera iz kontingentnih spona što ih je nametnula povijest. Žureći se da ontologizira slobodu, moderno gledište prema subjektu skriva proces njegove povijesne konstrukcije. Postmoderna orijentacija morala bi omogućiti konstituciju identiteta unutar društvenog i unutar jezika, stupivši tako na mjesto pitanja slobode kao pretpostavke i zaključka teorije, da bi postala pred-teorijska i ne-utemeljujuća diskurzivna preferencija.

Postmoderni teoretičari otkrili su da inzistiranje moderne teorije na slobodi subjekta, njezino kompulzivno, ponavljajuće utiskivanje u diskurs znaka aktera koji se odupire, ima funkciju ograničavanja oblika identiteta na njegov moderni oblik, umjesto da doprinese emancipaciji. Postmoderna se teorija tako mora oduprijeti ontologiziranju bilo kojeg oblika subjekta i istodobno inzistirati na konstruiranosti identiteta. Trudeći se da izbjegne zamke moderne političke teorije, postmoderna teorija, dakle, strogo ograničava opseg svoje sposobnosti definiranja novog političkog usmjerenja.

No, postoje i druge teškoće pri uspostavi pozicije iz koje treba prepoznati i analizirati kulturni aspekt interneta. Postmoderna teorija još uvijek se poziva na moderni termin demokracije, čak i kad je on modificiran pridjevom "radikalna", kao u jednom radu Ernesta Laclaua (1990). Postmoderna, ili postmarksistička, demokracija na Laclauov način može se karakterizirati kao demokracija koja otvara nove govorne pozicije, čime se daje moć dotad isključenim skupinama, a novim se aspektima društvenog života omogućuje da postanu dijelom političkog procesa. Iako se internet često optužuje za elitizam (samo trideset milijuna korisnika), u njemu se participira sve više, i veoma živo, jednim dijelom u organizaciji mjesnih knjižnica (vidi Polly i Cisler 1994). No, nisu li te inicijative, ustrajat će moderni skeptik, jednostavno produžeci postojećih političkih institucija i ništa "post-", što bi predstavljalo neku vrstu prijelomnoga? Njima odgovoriti mogu samo tvrdnjom da se "postmoderna"

---

¹ Za jedan inteligentan prikaz bitke oko šifriranja, vidi Levy (1994)

pozicija ne mora shvatiti kao metafizička tvrdnja o novom dobu. Teoretičari su i nehotice uhvaćeni u zamku postojećih okvira, ma kako prema njima bili kritični. U odsutnosti koherentnog alternativnog političkog programa, najviše što se može učiniti jest istražiti fenomene kao što je internet u odnosu prema novim oblicima stare demokracije, ostavljajući pritom otvorenu mogućnost da nastane nešto drukčije od demokracije u bilo kojem obliku koji možemo zamisliti s obzirom na našu ugrađenost u sadašnjicu. Demokracija, vladavina svih, svakako ima prednost pred svojim povijesnim alternativama. A i sam taj pojam možda već sadrži kritički potencijal, budući da sadašnji oblici demokracije očito ne ispunjavaju obećanje slobode i jednakosti. Kolonizacija toga pojma, što je provode postojeće institucije, ohrabruje nas da drugdje tražimo načine imenovanja novih obrazaca odnosa snaga koji se pojavljuju u određenim dijelovima interneta.

Decentralizirana tehnologija

Moj poziv da se udovolji ograničenjima postmoderne pozicije u odnosu na politiku biva uvjerljiviji kad se staro pitanje tehnološkog determinizma postavi u vezi s internetom. Kad se postavi pitanje tehnologije, odmah se vidi kako internet narušava osnovne pretpostavke starijih pozicija. Internet je, prije svega, decentralizirani sustav komunikacije. Kao i kod telefonske mreže, svatko spojen na internet može uputiti i primiti poziv, poslati poruku jednomu ili više primatelja i primiti je od njih. Osim toga, internet je decentraliziran na temeljnoj razini organizacije, jer se u njega, mrežu mreža, mogu dodavati nove mreže ako su usklađene s određenim komunikacijskim protokolima. Kao povjesničara fascinira me da su izvorištem te jedinstvene strukture kulturne zajednice koje naizgled nemaju puno toga zajedničkoga: hladnoratovsko Ministarstvo obrane SAD-a, koje je htjelo osigurati preživljavanje u slučaju nuklearnog napada tako što je zagovaralo decentralizaciju; kontrakulturni etos inženjera, računalnih programera, koji su izrazili dubok prijezir prema svakom obliku cenzure ili namjernog ograničavanja komunikacije, te svijet sveučilišnih istraživača, koji nisam u stanju karakterizirati. Dodajmo tomu tehnički supstrat digitalne elektronike, koji ujedinjuje sve simboličke forme u jedinstven sustav kodova i čini prijenos trenutnim, a kopiranje posve lakim. Ako tehnička struktura interneta omogućuje besplatnu reprodukciju, trenutnu diseminaciju i radikalnu decentralizaciju, koji bi mogli biti njegovi učinci na društvo, kulturu i političke institucije?

Na to pitanje postoji samo jedan odgovor, a to je da je pitanje pogrešno. Učinci koje određuje tehnologija izvedeni su iz velikog skupa pretpostavki prema kojima je ono tehničko konfiguracija materijala koji utječu na druge materijale, a odnos tehnologije i ljudi je izvanjski, to jest, ljudska se bića shvaćaju kao ona koja manipuliraju materijalima s ciljem koji sama postavljaju pred tehnologiju iz unaprijed konstituirane pozicije subjektivnosti. No, internetska tehnologija nameće dematerijalizaciju komunikacije i, u mnogim svojim aspektima, transformaciju subjektne pozicije pojedinca koji se u nju upusti. Internet se opire osnovnim uvjetima postavljanja pitanja o učincima tehnologije. On uspostavlja novi režim odnosa ljudi i stvari, te stvari i ne-stvari, čime rekonfigurira odnos tehnologije prema kulturi i tako potkopava stajalište o učincima tehnologije iz kojega se svojedobno razvio taj prividno prirodan diskurs. Jedini način da se definiraju tehnološki učinci interneta jest stvoriti internet, uspostaviti skup odnosa koji konstituiraju elektroničku geografiju. Drukčije rečeno, internet je sličniji društvenom

prostoru nego kakvoj stvari; njegovi su učinci sličniji učincima Njemačke nego učincima čekića. Učinak Njemačke na ljude koji u njoj žive jest to što ih čini Nijemcima (barem najveći dio); učinak čekića nije da ljude čini čekićima, iako se hajdegerijanci i neki drugi s tim ne bi složili, nego da zabije metalne šiljke u drvo. Dok god internet budemo shvaćali kao čekić, nećemo vidjeti kako je on kao Njemačka. Problem je u tome što moderne perspektive često svode internet na čekić. U velikoj pripovijesti moderne internet je djelotvorno komunikacijsko sredstvo što promiče ciljeve svojih korisnika koji se shvaćaju kao unaprijed konstituirani instrumentalni identiteti.

Internet je dovoljno složen da ga se donekle plodno može dijelom razmatrati kao čekić. Ako pretražujem internetsku funkciju baze podataka ili šaljem elektroničku poštu kao puki nadomjestak za papirnatu poštu, onda je razumno vidjeti njegove učinke kao učinke pukog sredstva. No, ja bih htio istaknuti one aspekte interneta koji ostvaruju nove oblike interakcije i koji postavljaju pitanje novih vrsta odnosa moći među njegovim sudionicima. Pitanje koje treba postaviti o odnosu interneta i demokracije jest ovo: pojavljuju li se u njemu nove vrste odnosa, takve da sugeriraju nove oblike konfiguracija moći među pojedincima koji komuniciraju? Drugim riječima, postoji li neka nova politika interneta?

Jedan način da se pristupi tom pitanju jest zaobići problem tehnologije i ponovno postaviti pitanje javne sfere, čime bi se ocijenilo u kojoj mjeri internetska demokracija može postati shvatljiva u odnosu s javnom sferom. Staviti problem političke prirode interneta u okvir odnosa s pojmom javne sfere osobito je prikladno zbog metafore prostora povezane s tim pojmom. Umjesto da se odmah referira na strukturu jedne institucije, što je često formalistički argument protiv procedura, ili da se ustvrdi postojanje određene društvene skupine, čime se pretpostavlja stanovita figura činjenja koju bih htio ostaviti nedorečenom, predodžba javne sfere sugerira prostor razmjene, poput starogrčke agore ili kolonijalne gradske vijećnice Nove Engleske. Ako na internetu postoji javna sfera, tko je nastanjuje i kako? Osobito je važno upitati koje vrste bića razmjenjuju informacije u toj javnoj sferi? Budući da interakcije oči u oči nema, tu je samo elektronički treptaj (vidi Hayles 1993) ekrana. Kakva to može biti zajednica u tom prostoru? Kakva se rastjelovljena politika tako nepostojano upisuje u kiberprostoru? Modernistički će čangrizavci žestoko prosvjedovati što se tokovima informacija na internetu pripisuje dostojanstven termin "zajednica". Imaju li pravo, i ako imaju, kakav je fenomen ta kiberdemokracija?

Internet kao javna sfera?

Problem javne sfere u samom je srcu svake rekonceptualizacije demokracije. Suvremeni društveni odnosi su, čini se, lišeni osnovne razine interaktivnog djelovanja koje je u prošlosti bilo matrica demokratizirajuće politike: mjesta kao što su agora, gradska vijećnica Nove Engleske, seoska crkva, kafić, gostionica, gradski trg, kakav zgodan štagalj, zgrada općine, park, tvornička menza, pa čak i kakav ulični ugao. Mnoga od tih mjesta postoje i danas, ali više ne služe kao središta za političku raspravu i djelovanje. Čini se da su mediji, osobito televizija, postali animirajući izvor političkog informiranja i djelovanja. Dostajat će primjer iz Clintonove kampanje za zdravstvenu zaštitu: Clintonove su snage u jednom trenutku (sredinom srpnja 1994) osjetile da njihov prijedlog ima manju potporu u Kongresu nego među građanima. Kako bi neodlučne zakonodavce uvjerila u mudrost

reforme zdravstvene zaštite, uprava je platila reklamu na televiziji u kojoj se prikazuju obični građani kako s odobravanjem govore o predsjednikovu planu. Reklama je prikazana samo u Washingtonu jer nije ciljala na opću populaciju nego samo na kongresne zastupnike i zastupnice. Takva je politika u eri načina informacije². Gdje je, možemo se pitati, u takvu kontekstu javna sfera, gdje je to mjesto na kojemu se događa interakcija građana u kojoj stvaraju stavove kojima se javna politika treba prilagoditi? John Hartley (1992) hrabro i uvjerljivo tvrdi da su javna sfera sami mediji: "Televizija, novine, časopisi, fotografije, popularni mediji modernog razdoblja, *jesu* javno dobro, mjesto na kojemu i pomoću kojega se javnost stvara i opstaje."³

Osjećajući urušavanje područja javnosti i zbog toga krizu demokratske politike, Jürgen Habermas je 1962. godine objavio knjigu *Strukturalna transformacija javne sfere* (Habermas 1989). U tom, veoma utjecajnu djelu, on prati razvoj demokratske javne sfere u sedamnaestom i osamnaestom stoljeću i bilježi njegov put sve do opadanja u dvadesetom stoljeću. U tom radu, pa i kasnije, Habermasov politički cilj bio je nastaviti "projekt prosvjetiteljstva" rekonstrukcijom javne sfere u kojoj bi mogao prevladati um, ne instrumentalni um većine modernih praksi, već kritički um koji predstavlja ono najbolje demokratske tradicije. Habermas je javnu sferu definirao kao domenu nesputane konverzacije usmjerene na postizanje pragmatičkog suglasja. Njegovu su poziciju napali poststrukturalisti, poput Lyotarda, koji su doveli u pitanje emancipacijski potencijal Habermasova modela postizanja konsenzusa racionalnom raspravom (Lyotard 1984). Nedavno je Rita Felski napravila sintezu marksističkih, feminističkih i poststrukturalističkih kritika Habermasova prosvjetiteljskog ideala autonomnog racionalnog subjekta kao univerzalnog temelja demokracije.⁴ Pojam javne sfere, smatra Felski, mora biti sagrađen na "iskustvu" političkog protesta (u smislu Negta i Klugea (1993)), mora uvažiti i osnažiti mnoštvenost subjekta (u smislu poststrukturalizma) i mora obuhvatiti rodne razlike (u smislu feminizma). Ona piše:

"Za razliku od buržoaske javne sfere, feministička javna sfera, dakle, ne tvrdi da je reprezentacijski univerzalna nego nudi kritiku kulturnih vrijednosti s gledišta žena kao marginalizirane skupine u društvu. U tom smislu ona se konstituira kao *pristrana* ili kontrakulturna javna sfera... No, u onoj mjeri u kojoj jest *javna* sfera, njezini argumenti imaju i vanjski cilj, cilj diseminacije feminističkih ideja i vrijednosti po društvu kao cjelini" (Felski 1989:167).

Rita Felski ozbiljno revidira Habermasovo poimanje javne sfere razdvajajući je od njezinih patrijarhalnih, buržoaskih i logocentričnih privjesaka, ali ipak se i dalje poziva na pojam javne sfere te manje-više na nju svodi politiku. To postaje jasno u zaključku njezina izvoda:

---

² Autorov izraz skovan prema Marxovu pojmu "način proizvodnje"; op. prev.

³ Za studiju uloge medija u oblikovanju područja javnosti vidi Hartley (1992). Hartley osobito razmatra ulogu grafičke slike u novinama.

⁴ Vidi, primjerice, Negt i Kluge (1993) te Fraser (1990), (1989), posebice šesto poglavlje, "What is Critical about Critical Theory? The Case of Habermas and Gender". Za kritiku Habermasove povijesne analize vidi Landes (1988).

"Neki oblik pozivanja na kolektivni identitet i solidarnost jest nužan preduvjet za pojavu i djelotvornost opozicijskog pokreta; feministički teoretičari koji odbacuju svaku ideju sjedinjujućeg identiteta kao represivnu fikciju, a u prilog isticanju apsolutne razlike, ne uspijevaju pokazati kako se takva raznorodnost i fragmentacija mogu pomiriti s političkom borbom usmjerenom na neki cilj, koja se temelji na zajedničkim interesima. Pozivanje na zajedničko iskustvo represije pruža polazište s kojega se žene kao skupina mogu otvoriti za problematiku roda, a da u isto vrijeme predodžba rodne zajednice sadrži utopijsku dimenziju..." (Felski 1989: 168-169)

Autorica na kraju javnu sferu vidi kao središnje mjesto feminističke politike. No, tada se moramo pitati, kako tu javnu sferu razlikovati od bilo koje političke rasprave? S visina Habermasova nemogućeg (protučinjeničnog) ideala racionalne komunikacije, javna se sfera ovdje umnožava, otvara i proširuje na političku raspravu svih potlačenih pojedinaca.

Problem s kojim se suočavamo jest problem definiranja pojma "javnosti". Liberalna teorija općenito se oslanja na starogrčko razdvajanje obitelji, ili kućanstva, i polisa, od kojih je prvo "privatno", a drugo "javno". Kad je taj pojam prešao granice političke teorije i ušao u ekonomsku, s Ricardom i Marxom, iskrnuo je problem: u pojmu "politička ekonomija" kombinira se grčki smisao javnoga s grčkim smislom privatnoga, jer je za njih ekonomija značila gospodarenje (privatnim) kućanstvom. Starija upotreba svakako jest sačuvala prostor za javnost na agori, ali se odnosi na raspravu o općem dobru, a ne o tržišnim transakcijama. U novijoj upotrebi domena ekonomskog naziva se "političkom ekonomijom", ali se smatra "privatnom". Da bi stvar bila gora, danas naziv "privatno" u svakodnevnom govoru označava govor i djelovanje koji su izolirani, koje nitko ne primjećuje, koje ne bilježi i ne nadzire nikakav stroj.⁵ Privatnost sada postaje ograničena na prostor vlastita doma i u tom se smislu vraća na starogrčku upotrebu, iako se u međuvremenu struktura obitelji dramatično promijenila. Primjerice, prema Nancy Fraser "javna" sfera suprotstavljena je "privatnoj" sferi u tom smislu da je ona sjedište "razgovora", "prostor u kojem građani donose odluke o zajedničkim poslovima....", što je bit demokracije (Fraser 1990: 57, 55). Postoje, dakle, ozbiljni problemi s korištenjem naziva "javnost" u vezi s politikom emancipacije.

Ta se teškoća bitno povećava kad se uzme u obzir novija, elektronički posredovana komunikacija, a osobito internet. Elektronički oblik razmjene simbola sada brka i komplicira pitanje "razgovora", susreta oči u oči, "javnog" diskursa. Ako "javni" diskurs postoji kao pikseli na ekranima koje na različitim mjestima stvaraju pojedinci koje nikad nismo susreli, a vjerojatno i nećemo, kao što je to slučaj s internetom i njegovim "virtualnim zajednicama" i "elektroničkim kafićima", kako ga onda razlikovati od "privatnih" pisama, tiskanog materijala i tako dalje? Doba javne sfere kao razgovora oči u oči očito je završeno: pitanje demokracije stoga mora uzeti u obzir nove oblike elektronički posredovanog diskursa. Koji su uvjeti demokratskog govora u načinu informacije? Kakav to "subjekt" govori ili piše ili komunicira u tim uvjetima? U kakvu je odnosu sa strojevima? Koji su kompleksi subjekata, tijela i strojeva potrebni za demokratsku razmjenu i emancipacijsko djelovanje? Za Habermasa je javna sfera homogen prostor tjelesnih subjekata u simetričnim odnosima, koji traže

---

⁵ Za raspravu o privatnosti vezanu uz elektronički nadzor vidi u Lyon (1994: 14-17).

konsenzus s pomoću kritike argumenata i iznošenje tvrdnji o valjanosti. Taj se model, smatram, sustavno pobija u prostorima elektroničke politike. Stoga je pri ocjenjivanju interneta kao domene političkog, uputno napustiti Habermasov pojam javne sfere.

Danas, kad gusta kultura informacijskih strojeva pruža sučelje za veći dio, ako ne i za svaki diskurs o političkim temama, fikcija demokratske zajednice pune ljudske prisutnosti služi samo tomu da zamagli kritičko promišljanje i skrene razvoj političke teorije tog, odlučno postmodernog stanja. Kritička teorija predugo je inzistirala na javnoj sferi, oglašujući se o činjenicu medijskih "smetnji", statiku prvih radijskih aparata i kasnije ulogu televizije u politici. Međutim, činjenica jest da je politički diskurs već dugo posredovan elektroničkim strojevima: sada je stvar u tome da strojevi omogućuju nove oblike decentraliziranog dijaloga i stvaraju nove kombinacije u spajanju ljudi i strojeva, nove pojedinačne i kolektivne "glasove", "utvare", "interaktivnosti", koje su novi građivni elementi političkih formacija i grupacija. Kako piše Paul Virilio, "Što preostaje od predodžbe 'javnih' stvari kad su javni *imidži* (u realnom vremenu) važniji od javnog prostora?" (Virilio 1993: 9). Ako je tehničku osnovu medija uobičajeno smatrati prijetnjom demokraciji, kako onda teorija može objasniti zaokret prema konstrukciji tehnologije (interneta) koja, kako se čini, promiče decentralizaciju diskursa, ako ne i samu demokraciju, i, kako se čini, prijeti državi (razgovori koje nije moguće nadzirati), ruga se privatnom vlasništvu (beskonačna umnoživost informacija) i šepirenju moralnom doličnosti (raspačavanje slika razodjevenih ljudi, često u neobičnim pozama)?

Postmoderna tehnologija?

Mnogi dijelovi interneta šire dotad postojeće identitete i institucije. Na tematskim skupinama Useneta pojavljuju se bezočne tinejdžerske podvale; baze podataka omogućuju znanstvenicima i korporacijama pribavljanje informacija uz niže troškove; elektronička pošta brzo i pouzdano prenošenje poruka; digitalizacija slika širu distribuciju erotskih materijala, i tako dalje, i tako dalje. Internet je, dakle, moderan u tom smislu što nastavlja tradiciju alata kao djelotvornog sredstva, te što prevladavajuće moderne kulture prenose svoja obilježja u tu novu domenu. Druge dijelove interneta, međutim, nije tako lako obuhvatiti s modernih polazišta. Istraživanje tih kiberprostora otvara problem novog shvaćanja tehnologije i naposljetku vodi k novoj ocjeni političkih aspekata interneta. Tu govorim o BBS-ovima, (eng. *Bulletin Board System*) poznatima kao "virtualne zajednice", o fenomenu MOO-a (eng. *Multi Object Oriented*) te o sintezi tehnologije virtualne stvarnosti s internetom.

U tim je slučajevima u igri izravno oslanjanje na identitete konstruirane u komunikacijskim praksama. Pojedinci izumljuju sebe i, za vrijeme elektroničke konverzacije ili razmjene poruka, to čine višekратно i na različite načine. Svakako, u tako opisanim diskurzivnim praksama nema ništa novo: čitanje romana,⁶ govor na amaterskom radiju, dapače gledanje televizijske reklame, sve to, smatram, u različitim stupnjevima i na različite načine, ohrabruje pojedinca da oblikuje identitet tijekom sudjelovanja u komunikaciji. Na MOO-u su za komunikaciju potrebni jezični činovi samopozicioniranja koji su mnogo izraženiji nego pri čitanju romana ili gledanju televizijske reklame. Pojedinci na internetu

⁶ Marie-Laure Ryan (1994) donosi suptilnu, složenu usporedbu čitanja romana i virtualne stvarnosti, iako se autorica zapravo ne bavi izravno MOO-ovima i internetskim virtualnim zajednicama.

čitaju i na svoj način tumače komunikaciju i sebi i drugima, te daju odgovore oblikujući i šaljući rečenice. Romane i televizijske reklame tumače pojedinci koje romani i reklame interpeliraju, ali im se ne obraćaju izravno, nego tek kao nekoj poopćenoj publici, a čitatelji i gledatelji, dakako, na njih ne odgovaraju potpuno artikuliranim jezičnim činovima.

To razlikovanje izbjegavam staviti u okvir binarnog aktivnog/pasivnog jer se taj par povezuje s modernim autonomnim akterom pa bi izgledalo da internet prikazujem kao realizaciju modernog sna o univerzalnom, "aktivnom" govoru. Ne želim pribjeći tom rješenju jer ono počiva na poimanju identiteta kao fiksne biti, predružstvene i predjezične, a ja se zalažem za gledište da internetski diskurs konstituira subjekt kako subjekt oblikuje sebe.

Pojedinac na internetu konstruira svoj identitet u odnosu prema trenutnim dijalozima, što nisu potpuno svjesni činovi. No, takva se aktivnost ne smatra slobodom u liberalno-marksističkom smislu jer ona ne referira natrag na utemeljujući subjekt. Ipak, ona konotira "demokratizaciju" konstitucije subjekta zato što čin diskursa nije ograničen na jednosmjerno obraćanje i nije sputan rodnim i etničkim zaostacima utisnutima u komunikaciju oči u oči. "Čarolija" interneta je u tome što je to tehnologija koja kulturalne čino ve, simbolizacije u svim oblicima, stavlja u ruke svih sudionika; ona radikalno decentralizira poziciju govorenja, izdavaštva, snimanja filmova, radijskog i televizijskog emitiranja, ukoliko, aparata kulturne proizvodnje.

Rod i virtualne zajednice

Slučaj roda u internetskoj komunikaciji razmotrit ćemo da bismo pojasnili što je u igri, te otklonili neke vjerojatne zabune u vezi s mojim izlaganjem. Istraživanja su pokazala da odsutnost pokazatelja roda u raspravama na BBS-ovima ne eliminira seksizam pa čak ni rodne hijerarhije koje prožimaju društvo općenito.⁷ Nedostaci od kojih pate žene u društvu prenose se u "virtualne zajednice" na internetu: na tim elektroničkim mjestima žene su podzastupljene i podložne raznim oblicima uznemiravanja i seksualnih zloupotreba. Činjenica da su spolni identiteti samoodređujući samo po sebi ne eliminira nelagodu i štetu koju nanosi patrijarhat. U tom pogledu poučan je slučaj "Joan". Muškarac po imenu Alex predstavio se na BBS-u kao hendikepirana žena, "Joan", kako bi osjetio "intimnost" kojoj se divio u ženskim razgovorima. Lindsay Van Gelder izvještava da su se mnoge žene s kojima je "Joan" bila u interakciji osjetile duboko povrijeđenima kad je njegova "podvala" otkrivena. No, Lindsay Van Gelder izvještava da ih je najviše razočaralo to što "Joan" ne postoji (Van Gelder 1991: 373). Konstrukcija roda u tom primjeru upućuje na određenu razinu složenosti koju ne objašnjava pretpostavka da su kulturalne i socijalne forme prenosive ili neprenosive na internet. Alex se obratio internetskoj virtualnoj zajednici kako bi nadoknadio ono što je smatrao nedostatkom ženskih obilježja u svome muškom spolnom identitetu. Žene koje su bile žrtve njegove prijave žalile su zbog "smrti" svoje virtualne prijateljice "Joan". Riječ je o jedinstvenim upotrebama virtualnih zajednica koje nije lako naći u "stvarnosti". Međutim, čak i u "najgorim" slučajevima mora se priznati da puka

---

⁷ Lynn Cherny (1994) zaključuje da muškarci i žene na MOO-ovima komuniciraju rodno specifično. Za analizu konverzacija na BBS-ovima, koja dolazi do istih pesimističnih zaključaka, vidi Herring (1993).

činjenica komuniciranja u uvjetima nove tehnologije ne poništava oznake odnosa moći, konstituiranih u uvjetima modela diskursa oči u oči, tiska ili elektroničkog emitiranja.

Unatoč tome, strukturni uvjeti komuniciranja u internetskim zajednicama donose otpor rodnim određenjima i raskid s njima. Činjenica da moramo odlučiti o vlastitom rodu sama po sebi postavlja pitanje identiteta pojedinca na nov i poticajan način. Ako želimo biti muškarac, to moramo sami odabrati. Nadalje, odabrani rod moramo odigrati u jeziku i samo u jeziku, bez ikakvih oznaka i gesta tijela, bez odjeće i intonacije glasa. Predstavljanje roda postiže se jedino tekstualnim sredstvima, uključujući razne ikoničke oznake izmišljene u elektroničkim zajednicama, kao što su *smiley* [:-)] i njegove izvedenice. Osim toga, moguće je direktno iskusiti suprotni rod tako da ga preuzmemo i odigramo u konverzaciji. Konačno, osobita konfiguracija konverzacije pomoću računala i modema stvara nov odnos s vlastitim tijelom u komunikaciji, kiborga u kiberprostoru, različitoga od svih otjelovljenih rodova u prijašnjim načinima informacije. Ti kiborški rodovi preispituju i nadilaze granice modernog sustava rodova bez nužne namjere sudionika.⁸

Iako obični e-mail među osobama koje se otprije poznaju očito ne dovodi do veće pomutnje u rodnom sustavu, društveno orijentirani MUD-ovi i MOO-ovi mahom predstavljaju najnaprednije mogućnosti postmoderne konstrukcije identiteta. Tu se identiteti mogu izmisliti i mijenjati; odigravaju se razrađeni opisi sebe; prebivališta se prikazuju u tekstualnom obliku, a pojedinci međudjeluju samo radi međudjelovanja. Stanovnici MOO-a, međutim, ne uživaju u demokratskoj utopiji. Ondje postoje hijerarhije specifične za tu vrstu kiberprostora: programeri koji konstruiraju i održavaju MOO imaju mogućnost promjene pravila i procedure, što igračima nije omogućeno. Nakon tih "bogova" dolaze čarobnjaci, igrači koji su sakupili stanovite povlastice u dotadašnjem sudjelovanju. Još jedan, mnogo trivijalniji kriterij političke diferencijacije jest brzina tipkanja, budući da ona djelomično određuje tko govori najčešće, osobito kad se konverzacija počne odvijati velikom brzinom. Asimetrije, koje bismo mogli nazvati "političkim nejednakostima", javljaju se čak i u kiberprostoru. No, važno obilježje internetske zajednice jest opadanje važnosti prevladavajućih hijerarhija rase, klase i osobito roda. Ono što u tjelesnom svijetu izgleda kao hijerarhija koju se ne da reducirati, u kiberprostoru MOO-a ima manje važnu ulogu. Zbog toga je odnos kiberprostora prema materijalnoj ljudskoj geografiji na odlučan način odnos raskida i preispitivanja. Internetske zajednice funkcioniraju kao mjesta razlike i otpora modernom društvu. U određenom smislu one imaju funkciju habermasovske javne sfere bez namjere da to budu. Nisu to mjesta na kojima su prisutne tvrdnje o valjanosti, ili aktualizacije kritičkog uma, to su mjesta na kojima se oblikuju novi sklopovi samokonstytucije. Kad audio i video obogate današnji tekstualni način konverzacije, tvrdnje o takvim virtualnim stvarnostima možda postanu još životnije.⁹ Možda će tada i prigovor da ta elektronička sela nisu ništa više nego eskapizam bjelačkih, muških studenata, postati manje uvjerljiv.

Kiborška politika

⁸ Za izvrsnu studiju o kulturnim implikacijama virtualnih zajednica vidi Reid (1994: 164–183).

⁹ Za raspravu o tim novim dostignućima vidi Curtis i Nichols.

Primjer dekonstrukcije roda na internetskim MOO zajednicama ističe važnosti teoretiziranja politike u načinu informacije. Budući da Internet ispisuje novu društvenu figuru kiborga i uspostavlja komunikacijsku praksu samokonstitucije, političko kakvo smo nekad poznavali sada se rekonfigurira. Ambalaža jezika na internetu, njegovi digitalizirani, strojno posredovani označitelji u prostoru bez tijela donose novost bez presedana za političku teoriju.¹⁰ Kako će se upravljati elektroničkim bićima? Kakav će biti odjek njihova iskustva samokonstitucije na postojećem poprištu politike? Kako će se odnosi moći na internetu kombinirati s odnosima moći koji se pojavljuju iz odnosa licem u lice, odnosa tiska i odnosa emitiranja, ili kako će na njih utjecati? Pod pretpostavkom da vlast Sjedinjenih Država i korporacija ne oblikuje internet potpuno na svoju sliku i priliku, i da mjesta kiberdemokracije opstanu i prošire se na veće i veće segmente stanovništva, što će se pojaviti kao postmoderna politika?

Jedna je mogućnost da se priroda autoriteta kakav danas poznajemo drastično promijeni. Politički autoritet evoluirao je od srednjovjekovnog otjelovljenja u rodoslovljima do instrumentalno, racionalno izglasanih mandata u moderno doba. Nosiocima autoriteta u svakoj se fazi fetišistički pripisivala stanovita aura. U internetskim zajednicama takvu je auru teže održati jer internet, čini se, otežava obdarivanje pojedinaca višim statusom. Primjer akademskog istraživanja to dobro ilustrira. Elektronička priroda tekstova ozbiljno je otežala oblikovanje kanona i autoriteta. Tekstovi su postali "hipertekstovi" koji se rekonstruiraju u činu čitanja, a čitatelja pretvaraju u autora i narušavaju stabilnost znalaca ili "autoriteta"¹¹ Ako je lokacija i diseminacija tekstova na internetu dovela u pitanje i reformirala akademski autoritet, moguće je da će ista sudbina zadesiti i političke autoritete. Ako se termin demokracija odnosi na suverenost utjelovljenih pojedinaca i na sustav njihova određivanja dužnosnika, onda će biti potreban nov naziv kojim bi se upozorilo na odnos vođa i sljedbenika posredovan kiberprostorom i konstituiran u odnosu s mobilnim identitetima koje u njemu nalazimo.

Literatura

Cherny, Lynn. 1994. "Gender Differences in Text-Based Virtual Reality". *Proceedings of the Berkeley Conference on Women and Language*, travanj 1994.

Curtis, Pavel i Nichols, David A. "MUDs Grow Up: Social Virtual Reality in the Real World", <ftp://ftp.lambda.moo.mud.org/pub/MOO/papers/MUDsGrowUp.txt>

Felski, Rita. 1989. *Beyond Feminist Aesthetics: Feminist Literature and Social Change*. Cambridge: Harvard University Press.

Fraser, Nancy. 1989. *Unruly Practices*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Fraser, Nancy. 1990. "Rethinking the Public Sphere". *Social Text* 25/26, 56–80

Gumbrecht, Hans Ulrich. 1994. "A Farewell to Interpretation". U *Materialities of Communication*. Hans Ulrich Gumbrecht i K. Ludwig Pfeiffer, ur. Stanford: Stanford University Press, 389–402.

Habermas, Jürgen. 1989. *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge: MIT Press.

¹⁰ O tom problemu vidi važan ogleđ Hansa Ulricha Gumbrechta (1994).

¹¹ "The Scholar's Rhizome: Networked Communication Issues" Kathleen Burnett (kburnett@gandalf.rutgers.edu) s veoma uvjerljivom logikom istražuje to pitanje.

- Hartley, John. 1992. *The Politics of Pictures: The Creation of the Public in the Age of Popular Media*. New York: Routledge.
- Hayles, N. Katherine. 1993. "Virtual Bodies and Flickering Signifiers". *October* 66 (jesen 1993), 69–91.
- Herring, Susan C. 1993. "Gender and Democracy in Computer-Mediated Communication", *Electronic Journal of Communications* 3:2 (na www.cpsr.org/cpsr/gender/herring.txt).
- Laclau, Ernesto. 1990. *New Reflections on the Revolution of Our Time*. New York: Verso.
- Lacoue-Labarthe, Philippe. 1990. *Heidegger, Art and Politics*. New York: Blackwell.
- Landes, Joan. 1988. *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution*. Ithaca: Cornell University Press.
- Levy, Steven. 1994. "The Battle of the Clipper Chip". *The New York Times Magazine* (12. lipnja 1994), 44–51, 60, 70.
- Lyon, David. 1994. *The Electronic Eye: The Rise of Surveillance Society*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lyotard, Jean-François. 1984. *The Postmodern Condition*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Nancy, Jean-Luc. 1991. *The Inoperative Community*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Negt, Oskar i Kluge, Alexander. 1993. *Public Sphere and Experience: Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Polly, Jean Armour i Cisler, Steve. "Community Networks on the Internet". *Library Journal* (15. lipnja 1994), 22–23.
- Reid, Elizabeth. 1994. "Virtual Worlds: Culture and Imagination". U *Cybersociety*. Steve Jones, ur. New York: Sage (i kao elektronički esej "Cultural Formation in Text-Based Virtual Realities", <http://www.zacha.net/articles/reid.html>)
- Ryan, Marie-Laure . 1994. "Immersion vs. Interactivity: Virtual Reality and Literary Theory". *Postmodern Culture*, 5: 1 (rujan 1994).
- Van Gelder, Lindsay. 1991. "The Strange Case of the Electronic Lover". U *Computerization and Controversy*. Charles Dunlop i Rob Kling, ur. New York: Academic Press.
- Virilio, Paul. 1993. "The Third Interval: A Critical Transition". U *Rethinking Technologies*. Verena Conley, ur. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1993).
- (Prijevod teksta: Poster, Mark. 1996. "Cyberdemocracy: Internet and the Public Sphere". U *Internet Culture*. David Porter, ur. New York i London: Routledge, 201-217. Preveo Ognjen Strpić)**